

ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการของศูนย์ข้าวชุมชน
จังหวัดขอนแก่น

Farmer's Opinions towards the Operation and Managerial
Administration of Community Rice Center in Khon Kaen Province

ทรงวุฒิ เกาะสมบัติ และ สุกัลยา เชิญขวัญ*

*Songwut Khosombat and Sukanlaya Choenkwan **

สาขาวิชาการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ. ขอนแก่น 40002
Department of Agricultural Extension and Development, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University,
Khon Kaen 40002, Thailand

*Corresponding author: E-mail: Sukanl@kku.ac.th

(Received: 30 March 2023; Revised: 24 April 2023; Accepted: 18 May 2023)

Abstract: The purpose of this research was to study 1) basic data of the community rice center, 2) basic social and economic data of members of the community rice center, 3) conditions of rice seed production and 4) farmer's opinions towards the operation and managerial administration of community rice center. Data were collected from members of community rice centers that had been in operation for more than 20 years and had been awarded the National Farmer's Institute of Excellence in the category of community rice product promotion center. There were 89 members from whom data were collected by using questionnaire and were analyzed by using descriptive statistics. The opinion was categorized into 5 scales: highest, high, moderate, low, and lowest. The results found that most of the members were female and had graduated from primary school. They were aged between 51-70 years old and had more than 10 years of experience in rice cultivation. The Mai Na Phiang Community Rice Center produced non-glutinous rice seeds (Khao Dawk Mali 105), while the Waeng Yai Community Enterprise of the Community Rice Center produced glutinous rice seeds (RD6). Members' opinions were at the highest level, particularly in the operation and managerial administration of paddy field management, and at a high level in areas such as production and distribution of seeds, marketing, working capital, and overall operation.

Keywords: Farmer's opinion, community rice center, operations and management, farmer group, farmer institutions

บทคัดย่อ: การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ข้าวชุมชน 2) ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน 3) สภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และ 4) ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชน เก็บข้อมูลจากสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดขอนแก่นที่มีการดำเนินการมากกว่า 20 ปี และได้รับรางวัลประกวดสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติประเภทศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน จำนวน 89 คน โดยการใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนา แบ่งความคิดเห็นออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ เห็นด้วยมากที่สุด เห็นด้วยมาก เห็นด้วยปานกลาง เห็นด้วยน้อย และเห็นด้วยน้อยที่สุด ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุระหว่าง 51-70 ปี มีประสบการณ์ปลูกข้าว มากกว่า 10 ปี ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลใหม่่นาเพียงผลิตข้าวเจ้า ข้าวดอกมะลิ 105 และวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าว

ชุมชนตำบลเวียงใหญ่ผลิตข้าวเหนียว กข6 สำหรับความคิดเห็นของสมาชิกต่อการดำเนินงานและบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชน พบว่า อยู่ในระดับมากที่สุด ในด้านการจัดการแปลงนา และอยู่ในระดับมาก ในด้านการผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์ ด้านการตลาด ด้านกองทุนหมุนเวียน และด้านการบริหารจัดการภายในศูนย์

คำสำคัญ: ความคิดเห็นของเกษตรกร ศูนย์ข้าวชุมชน การดำเนินงานและการบริหารจัดการ กลุ่มเกษตรกร สถาบันเกษตรกร

คำนำ

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไทย ในปีเพาะปลูก 2565/66 มีพื้นที่ปลูกประมาณ 74.14 ล้านไร่ แบ่งเป็นนาปี 62.92 ล้านไร่ และนาปรังประมาณ 11.22 ล้านไร่ โดยมีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 445 กิโลกรัมต่อไร่ (Thai Rice Exporters Association, 2023a) และจากแผนการผลิตและการตลาดข้าวครบวงจร กำหนดความต้องการใช้ในประเทศเพื่อการบริโภค ทำเมล็ดพันธุ์ และอุตสาหกรรม มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจาก 19.65 ล้านตันข้าวเปลือก เป็น 19.80 ล้านตันข้าวเปลือก ในปี 2565/66 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.8 ต่อปี เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของพื้นที่เพาะปลูกข้าว การบริโภค และการใช้ในอาหารสัตว์ (Thai Rice Exporters Association, 2023b)

ปัจจัยที่สำคัญในการผลิตข้าว คือ เมล็ดพันธุ์ โดยเมล็ดพันธุ์ที่คุณภาพดีจะมีความเหมาะสมกับพื้นที่ ให้ผลผลิตเฉลี่ยสูง ด้านทานต่อโรคและแมลงศัตรูพืช และเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดีตรงตามความต้องการของตลาด (Wetchakama and Chinnasaen, 2018) อย่างไรก็ตามปัญหาที่พบในการผลิตข้าว คือ ขาวนาขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี เพราะชาวนาใช้เมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ใช้เอง ต่อเนื่องกันหลายปีทำให้เมล็ดพันธุ์ไม่บริสุทธิ์ ให้ผลผลิตต่ำ และขายได้ราคาถูก ชาวนาบางรายซื้อเมล็ดพันธุ์จากภาคเอกชน ซึ่งยังไม่สามารถยืนยันได้ว่าเป็นเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี ส่วนหน่วยงานภาครัฐยังไม่สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ได้เพียงพอกับความต้องการของชาวนาในแต่ละปี (Kamonsin *et al.*, 2019) จากปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพของเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตรได้มีนโยบายในการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน ในปี พ.ศ. 2543 ภายใต้ชื่อ “ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน”

จำนวนกว่า 4,000 ศูนย์ ส่วนกรมการข้าวได้เห็นความสำคัญของการส่งเสริมการผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวในชุมชน จึงได้กำหนดแนวทางและยุทธศาสตร์การส่งเสริมการผลิตข้าวและเกษตรกรปี พ.ศ. 2554 ขึ้นตามยุทธศาสตร์ข้าวไทยปี พ.ศ. 2554-2558 และได้ขยายการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ปลูกข้าวและผลิตเมล็ดพันธุ์ดีประจำท้องถิ่นโดยใช้ชื่อ “ศูนย์ข้าวชุมชน” ซึ่งเป็นการร่วมกันดำเนินการระหว่างกรมส่งเสริมการเกษตรและกรมการข้าว (Chamroenchuea and Grisanaputi, 2013)

ศูนย์ข้าวชุมชนเป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวให้กับชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง โดยได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกรมการข้าวในพื้นที่ มีเป้าหมายในการดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วยังมีเป้าหมายให้เกษตรกรในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการองค์กรศูนย์ข้าวชุมชนด้วยตัวเอง (Sengsook and Srisuwan, 2015)

ประเทศไทยมีศูนย์ข้าวชุมชนที่ขึ้นทะเบียนทั้งหมด จำนวน 3,584 ศูนย์ อยู่ในการดูแลของกรมการข้าว โดยให้การสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี เครื่องมือที่ทันสมัย และความรู้ในการผลิต ส่วนเกษตรกรเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน จากแนวทางการดำเนินงานนี้กิจกรรมต่างๆ จะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับเกษตรกรเป็นสำคัญ การได้ทราบข้อมูลการผลิต สภาพการส่งเสริม ตลอดจนความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและบริหารงานของศูนย์ข้าวชุมชน จะเป็นข้อมูลสำหรับปรับกลยุทธ์ในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้

จังหวัดขอนแก่น ในปัจจุบัน มีศูนย์ข้าวชุมชนขึ้นทะเบียนกับกรมการข้าว จำนวน 162 ศูนย์ พบว่ามีเพียงสองศูนย์เท่านั้นที่มีอายุการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมากกว่า 20 ปี และได้รับรางวัลจากการประกวดศูนย์ข้าวชุมชนดีเด่นระดับประเทศ ได้แก่ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลใหม่มาเพียง หมู่ 7 ตำบลใหม่มาเพียง อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น และวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวงใหญ่ ตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ทั้งสองศูนย์ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2544 และมีอายุการดำเนินการมาแล้ว 22 ปี (Khon Kaen Rice Seed Center, 2023) ดังนั้นบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ข้าวชุมชน 2) ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน 3) สภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และ 4) ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชน ทั้งสองศูนย์ ผลการวิจัยที่ได้ทำให้เกิดประโยชน์ต่อการกำหนดวิธีการและทิศทางในการปรับปรุงและวางแผนการพัฒนาการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด และสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรอื่นๆ ให้มีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน

อุปกรณ์และวิธีการ

1. พื้นที่ศึกษา

การศึกษานี้ คัดเลือกพื้นที่ ศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง โดยเลือกศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดขอนแก่น ที่มีอายุการดำเนินงานมากกว่า 20 ปี และได้รับรางวัลประกวดสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติประเภทศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนระดับประเทศ จำนวน 2 ศูนย์ ได้แก่ 1. ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลใหม่มาเพียง หมู่ที่ 7 ตำบลใหม่มาเพียง อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ก่อตั้งปี พ.ศ. 2544 ได้รับรางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติประเภทศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนประเภทข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในระดับประเทศปี พ.ศ. 2554 มีจำนวน

สมาชิกทั้งหมด 97 คน และ 2. กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวงใหญ่ หมู่ที่ 5 ตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ก่อตั้งปี พ.ศ. 2544 ได้รับรางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติประเภทศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนประเภทข้าวอื่น ๆ (ยก 6) ระดับประเทศปี พ.ศ. 2560 มีจำนวนสมาชิกทั้งหมด 79 คน (Khon Kaen Rice Seed Center, 2023)

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ เกษตรกรที่เป็นสมาชิกของทั้งสองศูนย์ ตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไปจำนวนทั้งหมด 176 ราย โดยขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ คือ ร้อยละ 50 ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด เท่ากับ 89 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling)

3. เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มีลักษณะคำถามเป็นแบบปลายเปิด (open-ended questionnaire) และแบบปลายปิด (close-ended questionnaire) โดยแบ่งเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 4 ตอน ได้แก่ 1) ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ข้าวชุมชน 2) ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน 3) สภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว และ 4) ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชน และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์รายบุคคลแบบเผชิญหน้า (face-to-face interview)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลพื้นฐานของศูนย์ข้าวชุมชน ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน และสภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ค่าสถิติที่ใช้ ได้แก่ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย ค่าผลรวม และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และ 2) ระดับความคิดเห็นของสมาชิกต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ แบ่งออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการจัดการแปลงนา 2) ด้านการผลิตและการ

กระจายเมล็ดพันธุ์ 3) ด้านการตลาด 4) ด้านกองทุนหมุนเวียน และ 5) ด้านการจัดการภายในศูนย์ฯ วิเคราะห์ข้อมูลโดยแปลความหมายโดยใช้ค่าเฉลี่ยระดับความคิดเห็นของสมาชิกต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนในแต่ละประเด็น โดยนำค่าเฉลี่ยไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ของช่วงคะแนนที่ตั้งไว้ 5 ระดับ (Supkasem and Srisuwan, 2017) ดังนี้

ค่าคะแนนเฉลี่ย	4.21-5.00
	หมายถึง เห็นด้วยมากที่สุด
ค่าคะแนนเฉลี่ย	3.41-4.20
	หมายถึง เห็นด้วยมาก
ค่าคะแนนเฉลี่ย	2.61-3.40
	หมายถึง เห็นด้วยปานกลาง
ค่าคะแนนเฉลี่ย	1.81-2.60
	หมายถึง เห็นด้วยน้อย
ค่าคะแนนเฉลี่ย	1.00-1.80
	หมายถึง เห็นด้วยน้อยที่สุด

ผลการศึกษา

ข้อมูลพื้นฐานศูนย์ข้าวชุมชน

ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลใหม่มาเพียง ตั้งอยู่หมู่บ้านถลุงเหล็ก หมู่ 7 ตำบลใหม่มาเพียง อำเภอดงหลวง จังหวัดขอนแก่น ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2544 มีจำนวนสมาชิก 20 คน โดยเริ่มต้นการดำเนินงานจากการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้าขาวดอกมะลิ 105 จากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวขอนแก่น เพื่อจำหน่ายและให้กับสมาชิกอื่น และนำไปผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์ในการทำนา หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จก็นำมาจำหน่ายหรือคืนให้กับศูนย์ฯ ซึ่งศูนย์ฯ บริหารจัดการโดยคณะกรรมการ ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพ แล้วจำหน่ายให้แก่ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวขอนแก่น สมาชิกศูนย์ และลูกค้าอื่น ๆ ที่สนใจ ปัจจุบันศูนย์มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องถึง 22 ปี มีสมาชิกจำนวน 97 คน ปลูกข้าว 1 ครั้งต่อปี มีพื้นที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์จำนวน 450 ไร่ และมีกำลังการผลิตประมาณ 140 ตันต่อปี และมี

กิจกรรมการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวให้กับศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวขอนแก่น และสมาชิกศูนย์ นอกจากนี้ศูนย์ฯ ยังมีสินค้าแปรรูปอื่น เช่น ข้าวฮาง ข้าวกล้องไว้จำหน่ายอีกด้วย

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวงใหญ่ ตั้งอยู่หมู่บ้านบะแค้น หมู่ 5 ตำบลแวงใหญ่ อำเภอดงหลวง จังหวัดขอนแก่น ก่อตั้งอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2544 มีจำนวนสมาชิก 25 คน โดยเริ่มต้นการดำเนินงานจากนักวิชาการส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลแวงใหญ่ ได้ดำเนินการขอการสนับสนุนปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวและปุ๋ย จากกรมการข้าว เมื่อได้รับปัจจัยการผลิตแล้ว คณะกรรมการศูนย์นำมาบริหารโดยการให้สมาชิกอื่น เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็นำมาคืนตามข้อกำหนดของศูนย์ฯ ปัจจุบันมีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องถึง 22 ปี มีสมาชิกจำนวน 79 คน มีกิจกรรมการปลูกข้าวของสมาชิก 1 ครั้งต่อปี โดยมีพื้นที่เข้าร่วมโครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ 530 ไร่ ได้ผลิตประมาณ 45 ตันต่อปี และมีกิจกรรมการซื้อเมล็ดพันธุ์ดีจากสมาชิกภายในศูนย์ฯ และจากศูนย์ข้าวชุมชนอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง นอกจากนี้ ศูนย์ฯ ได้จำหน่ายเมล็ดข้าวพันธุ์ดีให้กับเกษตรกรและลูกค้าภายนอกตามความต้องการ

โดยทั้งสองศูนย์ฯ มีลักษณะที่เหมือนกันคือ มีวัตถุประสงค์ในการก่อตั้งเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี มีการดำเนินงานและบริหารงานโดยคณะกรรมการในรูปแบบกลุ่ม มีโครงสร้างการบริหารและมีระเบียบข้อบังคับที่ชัดเจน มีการระดมทุนจากสมาชิกเพื่อเป็นกองทุนหมุนเวียน มีแหล่งขายและตลาดที่แน่นอน ได้แก่ ลูกค้าในเครือข่ายอำเภอดงหลวง และลูกค้าภายนอกเครือข่ายอำเภอดงหลวง เช่น ร้านค้าการเกษตรอำเภอพล กิจกรรมหลักๆ ที่ดำเนินการ คือ ผลิตและรับซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อบริการแก่สมาชิกและลูกค้า

ส่วนลักษณะที่แตกต่างกันคือ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลใหม่มาเพียงจะผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้าขาวดอกมะลิ 105 จากการทำนาแบบนาหยอด แต่

วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแว้งใหญ่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กข6 จากการทำแบบนาหว่าน

ข้อมูลพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร

ศูนย์ข้าวชุมชนทั้งสองมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 74.16) อายุเฉลี่ย 60.19 ปี ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 49.44) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา เกษตรกรมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.12 คน ระยะเวลาการเข้าร่วมสมาชิกเฉลี่ย 14.88 ปี โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 76.40) ไม่ได้มีตำแหน่งใดในชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกศูนย์ คือ ต้องการมีเมล็ดพันธุ์ราคาถูกไว้ปลูกเอง (ร้อยละ 25.49) เพื่อต้องการมีแหล่งจำหน่ายผลผลิตได้ราคาสูง (ร้อยละ 25.16) เพื่อต้องการรวมกลุ่มเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตทางการเกษตร (ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ข้าว) มีจำนวนสมาชิกที่เป็นแรงงานในครัวเรือนเฉลี่ย 3.12 คน มีพื้นที่นาเฉลี่ย 17.39 ไร่ ในปี พ.ศ. 2564 มีรายได้รวมทั้งหมดเฉลี่ย 166,408.99 บาทต่อคน เป็นรายได้ในภาคเกษตรเฉลี่ย 95,146.07 บาท และเป็นรายได้นอกภาคเกษตรเฉลี่ย 71,262.92 บาท เกษตรกรมีการกักเงินส่วนใหญ่ (ร้อยละ 57.01) แหล่งกักเงินหลักมาจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์เพื่อใช้ในกิจกรรมการเกษตร

สภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว

เกษตรกรในศูนย์ข้าวชุมชนทั้งสองศูนย์ มีประสบการณ์ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเฉลี่ย 10.55

ปี โดยมีการปลูกข้าวเจ้าพันธุ์ข้าวดอกมะลิ 105 (ร้อยละ 57.89) และ ปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข6 (ร้อยละ 42.11) พื้นที่ในการผลิตเมล็ดพันธุ์เฉลี่ย 11.62 ไร่ ใช้แรงงานในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเฉลี่ย 1.29 คน โดยพื้นที่ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 58.43) เป็นพื้นที่กึ่งลุ่มกึ่งดอน (middle paddy) ลักษณะดินส่วนใหญ่ (ร้อยละ 67.42) เป็นดินร่วนปนทราย การปลูกมี 2 แบบคือ ทำนาหยอด (ร้อยละ 42.70) และ นาหว่าน (ร้อยละ 40.45) โดยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 82.02) เก็บเกี่ยวข้าวโดยการใช้รถเกี่ยวนาด ผลผลิตที่ได้เฉลี่ย 416.97 กิโลกรัมต่อไร่ ชายผลผลิตคืนให้กับศูนย์ข้าวชุมชน (ร้อยละ 55.06) รายได้จากการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์เฉลี่ยประมาณ 28,781 บาทต่อคน และใช้ต้นทุนในการผลิตเมล็ดพันธุ์ประมาณ 4,600 บาทต่อไร่

ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนที่ประสบความสำเร็จในจังหวัดขอนแก่น

การศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานและบริหารจัดการศูนย์ข้าวฯ แบ่งออกเป็นด้าน ต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านการจัดการแปลงนา

ภาพรวมด้านการจัดการแปลงนาของศูนย์ข้าวชุมชนใหม่มาเพียงและศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแว้งใหญ่ อยู่ในระดับ มากที่สุด เมื่อพิจารณารายประเด็นพบว่า มีประเด็นที่ค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ มีการตัดพันธุ์ปนอย่างต่อเนื่อง รายละเอียดดัง Table 1

Table 1. Farmers' opinions towards the operation and managerial administration of paddy field management

Operation and Managerial administration	\bar{x}	S.D.	Opinion level
1. There is a soil preparation, first and second ploughing for eliminating rice weeds	4.52	0.50	Highest
2. Appropriate fertilizers are applied at the right time	4.26	0.51	Highest
3. There is water control in the fields	3.78	0.69	High
4. There is a constant roguing to eliminate of contaminated plants	4.53	0.57	Highest
5. Harvesting by manual or machine, contamination of other rice varieties is prevented	4.39	0.54	Highest
Total average	4.30		Highest

2. ด้านการผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์

ภาพรวมด้านการผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์ของศูนย์ข้าวชุมชนใหม่มาเพียงและศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวงใหญ่ อยู่ในระดับมาก เมื่อ

พิจารณารายประเด็น พบว่า มีค่าระดับความคิดเห็นสูงสุดที่ระดับ มากที่สุด ได้แก่ มีการส่งตัวอย่างตรวจสอบและรับรองคุณภาพเมล็ดพันธุ์ดี รายละเอียดดัง Table 2

Table 2. Farmers' opinions towards the operation and managerial administration of seed production and distribution

Operation and Managerial administration	\bar{x}	S.D.	Opinion level
1. Distribution targets are set for each year	4.20	0.57	High
2. The participating farmland of all members collectively is sufficient for seed production	3.88	0.47	High
3. Seeds obtained from production are sufficient to meet the needs of farmers	3.83	0.51	High
4. Trust in Seed Quality	4.20	0.46	High
5. Sending samples for inspection and quality assurance	4.33	0.60	Highest
Total average	4.09		High

3. ด้านการตลาด

ภาพรวมด้านการตลาดของศูนย์ข้าวชุมชนใหม่มาเพียงและศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวงใหญ่ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายประเด็น พบว่า มีค่า

ระดับความคิดเห็นสูงสุดที่ระดับ มาก ได้แก่ มีการจัดการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์โดยกลุ่ม รายละเอียดดัง Table 3

Table 3. Farmers' opinions towards the operation and managerial administration of marketing

Operation and Managerial administration	\bar{x}	S.D.	Opinion level
1. There is a product distribution plan	3.65	0.62	High
2. There is public relations both within the community and outside the community	3.69	0.60	High
3. There are several ways to sell	3.65	0.59	High
4. The sale of seeds is organized by the group	3.88	0.54	High
5. The group has bargaining power with the market	3.67	0.60	High
Total average	3.70		High

4. ด้านกองทุนหมุนเวียน

ภาพรวมด้านกองทุนหมุนเวียนของศูนย์
ข้าวชุมชนใหม่ณาเพียงและศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวง

ใหญ่ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายประเด็นพบว่า มีค่าระดับความคิดเห็นสูงสุดที่ระดับ มาก ได้แก่ มีการปันผลให้สมาชิก รายละเอียดตั้ง Table 4

Table 4. Farmers' opinions towards the operation and managerial administration of working capital

Operation and Managerial administration	\bar{x}	S.D.	Opinion level
1. There is fundraising from members	3.85	0.73	High
2. There is a stock capital account	3.70	0.55	High
3. There is a use of funds	3.73	0.54	High
4. There is an agreement to borrow and return money	3.92	0.64	High
5. There is a member dividend	4.08	0.43	High
Total average	3.86		High

5. ด้านการจัดการภายในศูนย์ฯ

ภาพรวมด้านการจัดการภายในของศูนย์
ข้าวชุมชนใหม่ณาเพียงและศูนย์ข้าวชุมชนตำบลแวง
ใหญ่ อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายประเด็น

พบว่า มีค่าระดับความคิดเห็นสูงสุดที่ระดับ มาก ได้แก่ มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ ระเบียบข้อบังคับ อย่างชัดเจน รายละเอียดตั้ง Table 5

Table 5. Farmers' opinions towards the operation and managerial administration of operation

Operation and Managerial administration	\bar{x}	S.D.	Opinion level
1. There is a selection of executive committees	4.07	0.45	High
2. Roles and responsibilities regulations clearly	4.22	0.52	High
3. Have operational plans and goals	4.06	0.38	High
4. Coordination with other networks	4.09	0.36	High
5. There are requirements for accepting new members	4.11	0.38	High
Total average	4.11		High

วิจารณ์

สภาพสังคมและเศรษฐกิจของทั้งสองศูนย์สมาชิกเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นหญิงมากกว่าชาย มีอายุอยู่ระหว่าง 51-70 ปี ระยะเวลาการเป็นสมาชิกอยู่ระหว่าง 11-20 ปี และจบการศึกษาระดับประถมศึกษา สอดคล้องกับ Muangham *et al.* (2018) ที่ศึกษาการพัฒนา รูปแบบการจัดการเทคโนโลยีศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน พบว่า สมาชิกศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีระดับการศึกษาต่ำกว่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีประสบการณ์ในการทำหรือผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมากกว่า 10 ปี และ Suwanpugdee and Wiboonpun (2013) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีการปลูกข้าวและผลตอบแทนของเกษตรกรในศูนย์ข้าวชุมชน กรณีศึกษา: บ้านป่าอ้ออำเภอพะเยา จังหวัดพัทลุง พบว่า สมาชิกมีการศึกษาระดับประถมศึกษา โดยระดับการศึกษาไม่ใช่ข้อจำกัดหรือปัญหาในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนให้แข็งแรงและยั่งยืน

สภาพการผลิตข้าวเกษตรกรส่วนใหญ่ทั้งสองศูนย์ฯ มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก มีประสบการณ์ในการทำนาอยู่ระหว่าง 6-15 ปี และมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่แตกต่างกัน คือ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลใหม่ นาเพียงฯ ส่วนใหญ่ทำนาหอยดและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเจ้าพันธุ์ ขาวดอกมะลิ 105 ผลิตเฉลี่ย 422.45 กิโลกรัมต่อไร่ โดยขายให้ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวขอนแก่น

สมาชิกศูนย์ และลูกค้า ส่วนวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนตำบลเวียงใหญ่ฯ ส่วนใหญ่ทำนาหว่าน และผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเหนียว พันธุ์ กข6 เป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Wetchakama and Chinnasaen (2018) ที่พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่ทำนาข้าวเหนียวเพื่อการบริโภคในครัวเรือน และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 78.2) ทำนาข้าวเจ้าเพื่อจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ให้แก่ศูนย์ข้าวชุมชนเป็นหลัก ผลิตปีละ 1 ครั้ง ผลผลิตข้าวที่ผลิตเมล็ดพันธุ์เฉลี่ย 400-550 กิโลกรัม/ไร่

ความคิดเห็นต่อการจัดการแปลง สมาชิกทั้งสองศูนย์ฯ ส่วนใหญ่มีการจัดทำแปลงพันธุ์ที่ดี เนื่องจาก สมาชิกมีความสมัครใจ และให้ความร่วมมือในการบริหารกลุ่ม มีกิจกรรมการทำแปลงพันธุ์ที่ดีอย่างต่อเนื่องทุกปี มีการปฏิบัติในการทำแปลงพันธุ์ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม เนื่องจากได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวขอนแก่น เจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรอำเภอ และคณะกรรมการศูนย์ฯ คอยเป็นที่ปรึกษาและให้คำแนะนำดูแลตลอด สอดคล้องกับ Muangham *et al.* (2018) ที่อธิบายว่า ปัญหาด้านการจัดทำแปลงพันธุ์ที่ดี คือ การปฏิบัติของสมาชิกในการทำแปลงพันธุ์ไม่ถูกต้องเหมาะสม ได้แก่ การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่จะนำมาขยาย การกำจัดพันธุ์ปนออกจากแปลงปลูกซึ่งวิธีปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมนี้มีผลกระทบต่อคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ และปัญหาหลักขณะสุดท้าย

ของการทำแปลงพันธุ์คือ การขาดแคลนอุปกรณ์และโรงเรือนที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่เป็นพื้นฐาน ได้แก่ ยุงฉาง ลานตาก และอุปกรณ์ทำความสะอาด

ความคิดเห็นด้านการตลาด ศูนย์ข้าวชุมชนทั้งสอง มีช่องทางการตลาดหลักคือการจำหน่ายสินค้าโดยกลุ่มเอง ทำให้มีโอกาสกำหนดราคาเองได้ โดยใช้ราคาจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นราคาหลัก โดยมีเกณฑ์กำหนดราคาสินค้าให้ต่ำกว่าราคาหลักประมาณ 10-20 บาท เพื่อใช้เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดให้ลูกค้าสนใจที่จะซื้อ สอดคล้องกับ Pongpanapipat (2020) พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชนบ้านอุ่มแสง (เกษตรทิพย์) มีความคิดเห็นด้านกลยุทธ์ส่วนประสมทางการตลาด ด้านช่องทางการจัดจำหน่ายอยู่ในระดับมาก 3 ข้อ เรียงดังนี้ ด้านกิจการให้ความสำคัญกับช่องทางการจำหน่ายผ่านพ่อค้าคนกลาง มีค่าเฉลี่ย 4.12 กิจการตระหนักถึงคุณค่าของการรวมกลุ่มกันเพื่อจำหน่ายสินค้า มีค่าเฉลี่ย 3.91 และกิจการมุ่งเน้นการมีสถานที่สะดวกเพื่อจัดแสดงสินค้าเป็นที่ดึงดูดใจลูกค้า มีค่าเฉลี่ย 3.87

ความคิดเห็นด้านกองทุนหมุนเวียน ทั้งสองศูนย์มีการดำเนินงานด้านกองทุนหมุนเวียน โดยได้มาจากค่าสมัครแรกเข้า และการสมัครหุ้น และมีรายได้จากการขายเมล็ดพันธุ์ข้าว เมื่อสิ้นปีคณะกรรมการจะทำการสรุปบัญชี และจ่ายเงินปันผลให้สมาชิกตามหุ้นที่สมาชิกมีอยู่ทุกปี ทำให้สมาชิกมีความกระตือรือร้น และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี สอดคล้องกับ Tanintayangkul and Raethong (2017) ที่ทำการศึกษาคณะกรรมการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชน กรณีศึกษา ศูนย์ข้าวชุมชนบ้านหนองลุมพุก ตำบลลือ อำเภอบึงนาราง จ.พิจิตร พบว่า สมาชิกมีการได้รับการจัดสรรผลประโยชน์ และได้รับสวัสดิการที่เหมาะสมเมื่อสิ้นปี (ร้อยละ 96.2) จากหุ้นที่ตัวเองมีอยู่ ในรูปแบบเงินปันผล Jiumpanyarach (2022) ระบุว่า ความยั่งยืนของ

ชุมชนบ้านไร่-เขาดิน เกิดจากการมีกลไกบริหารกลุ่มจากความสมัครใจ สมาชิกในกลุ่มได้มีการรวบรวมค่าใช้จ่ายในการทำกิจกรรม ทำให้ทุกคนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ

ความคิดเห็นด้านการจัดการภายในศูนย์ ทั้งสองศูนย์มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ มีระเบียบข้อบังคับ และวัตถุประสงค์อย่างชัดเจน โดยโครงสร้างหลักในการบริหารประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ ทรัพย์สิน และประชาสัมพันธ์ และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามความสามารถของแต่ละคน ซึ่งทำให้องค์กรและสมาชิกมีเป้าหมายการปฏิบัติงาน และดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ และสามารถปฏิบัติงานได้ดีเนื่องจากได้รับผิดชอบงานตามความสามารถที่มีอยู่ สอดคล้องกับ Bunjongsiri *et al.* (2014) พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายศูนย์ข้าวชุมชน มี 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และการนำองค์กร การวางแผนยุทธศาสตร์ กระบวนการผลิตและการควบคุมคุณภาพผลผลิต การจัดหาแหล่งเงินทุน การจัดการระเบียบข้อบังคับ และการพัฒนาบุคลากรของศูนย์ข้าวชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย การยอมรับคุณภาพเมล็ดพันธุ์ของชาวนากลุ่มเป้าหมาย เทคโนโลยีที่ทันสมัยของเครื่องมือและอุปกรณ์การผลิตพันธุ์ข้าว ราคาพันธุ์ข้าวและคู่แข่ง นโยบายและการสนับสนุนจากภาครัฐ การค้าเสรีในกลุ่มประเทศอาเซียน การแข่งขันของประเทศคู่แข่ง และการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายศูนย์ข้าวชุมชนกับองค์กรที่เกี่ยวข้อง Phayoonpun *et al.* (2021) ระบุว่า ปัจจัยที่สนับสนุนให้การบริหารจัดการกลุ่ม เกิดผลสำเร็จ ได้แก่ ภาวะผู้นำของกลุ่ม ในการเข้าใจสภาพปัญหาและข้อจำกัดของสมาชิก และความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมให้แก่สมาชิก และการบริหารงานโดยให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินกิจกรรมและแลกเปลี่ยนปัญหาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ

สรุป

ศูนย์ข้าวชุมชนทั้งสองศูนย์มีศักยภาพที่ดี โดยได้มีการดำเนินการอย่างถูกต้องและชัดเจนตามระบบ ได้แก่ มีการตัดพันธุ์ปนของข้าวตามหลักการผลิตข้าวพันธุ์ดี มีการควบคุมคุณภาพด้วยการเก็บตัวอย่างผลผลิตที่ได้ตรวจเช็คคุณภาพก่อนการขาย เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับศูนย์ มีการจำหน่ายผลผลิตที่ผลิตได้เอง ทำให้สามารถกำหนดราคา และมีอำนาจต่อรองราคากับลูกค้าได้ มีการระดมทุนจากสมาชิก และปันผลเมื่อสิ้นปี และมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ ระเบียบข้อบังคับอย่างชัดเจน จึงส่งผลให้ มีการดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง และเข้มแข็ง

เอกสารอ้างอิง

- Bunjongsiri, S., B. Keowan, B. Mongjongklang, B. Nuntha and P. Kande. 2014. Development of a community rice center network in the Mool river basin. *Electronic Journal of Open and Distance Innovative Learning* 4(1): 18-35. (in Thai)
- Chamroenchua, J. and W. Grisanaputi. 2013. Means to improve the management of the center for promoting sustainable rice production in Kalasin province. *Journal of Graduate Study in Humanities and Social Sciences* 2(2): 129-150. (in Thai)
- Jiumpanyarach, W. 2022. Participatory on Agriculture: Ban Rai-Khao Din Community Kaen Khoi District, Saraburi Province. *Journal of Community Development and Life Quality* 10 (2): 159-168. (in Thai)
- Kamonsin, J., B. Yooprasert and S. Krutmuang Sanserm. 2019. Factors affecting to the strength of community rice center in Roi et province. *Khon Kaen Agriculture Journal* 47(Suppl. 1): 1089-1096. (in Thai)
- Khon Kaen Rice Seed Center. 2023. Community rice center registration. (Online). Available: <http://kkn-rsc.rice-thailand.go.th/main.php> (March 12, 2023). (in Thai)
- Mueangham, T., S. Khamkham and C. Phetchalanuwat. 2018. Development of technology management model for community rice seed center. *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences and Arts)* 11(1): 3695-3715. (in Thai)
- Moonfoui, J., T. Radanachaless, P. Gypmantasiri and R. Utumpan. 2007. Potentials of community rice seed centers in developing towards self-reliance in seed: A case study in Phayao province. *Journal of Agriculture* 23(2): 155-164. (in Thai)
- Pongpanapipat, C. 2020. Marketing mix strategies that influenced the success of the community enterprise of Ban Um Saeng rice center (Kasetthip). *Journal of Local Governance and Innovation* 4(3): 1-14. (in Thai)
- Phayoonpun, T., N. Kosiyapon and S. Suttiyapiwat. 2021. Product Development, Marketing Channel Development and Community Enterprise Management of Container from Betel Husk Producer Group: A Case study of Chaw Phron's Lifestyle Women Power Group. *Journal of*

- Community Development and Life Quality 9 (3): 452-464. (in Thai)
- Sengsook, N. and S. Srisuwan. 2015. Opinion of farmers toward implementation of community rice center, Uthaithani province. *Agricultural Science Journal* 46(3) (Suppl.): 745–748. (in Thai)
- Supkasem, W. and S. Srisuwan. 2017. Farmers' opinion towards rice production technology in community rice centers, Mueang district, Suphanburi province. *Agricultural Science Journal* 48(1): 118–126. (in Thai)
- Suwanpugdee, A. and S. Wiboonpun. 2013. Rice production technology and cost benefit of smallholder farmer in rice community center: A case study Ban Phap, Phapayome district Phattalung province. *RMUTP Research Journal (Special Issue) (Science and Technology)*: 11-18. (in Thai)
- Tanintayangkul, N. and O. Raethong. 2017. A study of an operating result in community enterprise: a case study of rice community center at Nong-Room-Pook village, Lue subdistrict, Pathum-Ratchawongsa district, Amnat Charoen province. *Journal of Roi Et Rajabhat University* 11(1): 66-72. (in Thai)
- Thai Rice Exporters Association. 2023a. Rice production in 2017-2022. (Online). Available: www.thairiceexporters.or.th/production.htm (March 11, 2023). (in Thai)
- Thai Rice Exporters Association. 2023b. Consumer demand and rice stocks. (Online). Available: http://www.thairiceexporters.or.th/world%20rice%20prod_cons_ends.htm (March 11, 2023). (in Thai)
- Wetchakama, N. and T. Chinnasaen. 2018. The existing rice seed production and guideline for developing of the community rice centers area Muang district, Maha Sarakham province. *Journal of Research and Development, Buriram Rajabhat University* 13(1): 85-94. (in Thai)
-